

ŽIVA KULTURNA DEDIŠČINA SLOVENIJE

Večstopenjska planinska paša

Ime: Večstopenjska planinska paša

Zvrst: Gospodarsko znanje

Podzvrst: Živinorejska znanja in delovne prakse

Predmetna oznaka: Živinorejsko leto, planšarstvo

Lokacija: Planina Krstenica, občina Bohinj

Nosilec izročila, znanja ali dejavnosti: Agrarna skupnost Bohinjska Češnjica, Jereka, Podjelje, Koprivnik, Bohinjska Češnjica 15, 4267 Srednja vas v Bohinju. Predsednik Janez Korošec, majerca Cilka Mlakar.

Geokode lokacije (GPS): Sirarna na Krstenici: N 46°19'33.34", E 13°51'1.53"

Prostor dediščine: Poletna paša v visokogorski planini Krstenica; spomladanska in jesenska paša v senožetnih in nižjih planinah Zajamniki, Jelje, Javornica, Konjska dolina, Pokrovc, Na Pečeh in Goreljek; poznojesenska in zgodnjespomladanska paša na pašnikih v senožetih in drugih travnikih okoli Bohinjske Češnjice in Jereke.

Pristojnosti: Etnologija

Povezave z ustanovami: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU: <http://isn.zrc-sazu.si/>,

Planšarski muzej v Stari Fužini oziroma Gorenjski muzej Kranj: <http://www.gorenjski-muzej.videofon.si/index.php?mid=4&locid=9>, Triglavski narodni park: <http://www.tnp.si/>

Povezave z registri:

Avtorica prijave: Špela Ledinek Lozej (Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana)

Opis dediščine

Paša živine in predelava mleka oziroma *planvánje* (planšarstvo) v planinah sta bili v preteklosti pomembni gospodarski dejavnosti v Bohinju in širše v vseh Julijskih Alpah, Karavankah in Savinjskih Alpah. Kjer je bila živinoreja v kmečkem gospodarstvu najpomembnejša dejavnost, npr. v Trenti, na Tolminskem in v Bohinju, se je razvila večstopenjska oblika sezone paše.

Tako so v Bohinju pozimi živino redili v hlevih, drugi del leta pa so jo pasli, in sicer zgodaj spomladi na skupnih vaških pašnikih, pozno spomladi na pašnikih v nižjih planinah, poleti v visokih planinah, zgodaj jeseni na pašnikih in travnikih, pozno jeseni na travnikih v senožetnih planinah ali rovtih, zatem pa do snega na pašnikih in travnikih okoli vasi.

Skrčena oblika stopenjskega planšarstva se je ohranila v današnji agrarni skupnosti Bohinjska Češnjica, Jereka, Podjelje in Koprivnik, kjer imajo poletno skupno pašo goveje živine in predelavo mleka v visokogorski planini Krstenica (Češnjani in Jerekarji) in Velo Polje (Podjelci in Koprivnikarji), jesensko individualno pašo in predelavo mleka v nižjegorski planini Zajamniki, Ravne (Češnjani), Konjska dolina (Podjelci) in Goreljek (Koprivnikarji), poznojesensko pašo na skupnih vaških pašnikih in travnikih ter zimsko hlevsko rejo.

Pred drugo svetovno vojno so lastniki pašnih pravic v okviru Agrarne skupnosti Češnjica pasli živino spomladi, od jurjevega (24. 4.) ali od florjanovega (4. 5.) pa do konca maja na skupnih pašnikih na Poljani nad vasjo. Okoli sv. Urbana (25. 5.) so gnali v nižje planine (Zajamniki, Jelje, Konjska dolina, Pokrovc, Goreljek, Na Pečeh, Ravne). V nižjih planinah so nekoč ostali do sv. Petra in Pavla (29. 6.), zatem so gnali v visoke planine (Krstenico, Pod Mišelj vrhom, Velo in Malo polje, Na kraju, volovsko planino Lopučnico in planino za jalovo živino Govnjač). Medtem so na vaških travnikih in v senožetnih in nižjih planinah pokosili travo, posušeno seno spravili na senik ter tako poskrbeli za jesensko in zimsko krmo. Po sv. Jerneju (24. 8.) so se vrnili v nižje planine, kjer so ostali do mihelovega (29. 9.), v senožetnih planinah (Pokrovc, Podrob, Na Šeh, Četeže) pa so ostali dokler je dopuščalo vreme in krma v senikih. Po vrnitvi v dolino so do snega pasli na okoliških pašnikih in travnikih. S podaljševanjem sezone paše so lastniki živine prihranili pri krmi. Kolobar se je zaključil s hlevsko rejo živine preko zime. Živino so krmili s senom, ki so ga pokosili na vaških senožetnih, pa tudi nižjegorskih travnikih in so ga pozimi s sanmi spravljali v dolino.

Zaradi manjšega števila živine je dandanes kolobar ohlapnejši. Do nedavnega so Češnjani spomladi gnali na Zajamnike, okoli sv. Petra in Pavla (29. 6.) je *basenga* (odhod) v visokogorsko planino Krstenico, kjer ostanejo do začetka septembra, do sobote pred angelsko nedeljo (prve nedelje v septembru) ali pa do sobote po malem šmarnu (8. 9.). Po odgonu živine s Krstenice *majarijo* (pasejo živino in predelujejo mleko) posamezniki še individualno v nižjih planinah (Zajamniki, Ravne). Poleti se na Krstenici prepase od dvajset do trideset glav mlečne in prav toliko jalove živine, povečini avtohtone bohinske cike, ki je spričo majhnosti, črvstih parkljev in pigmentiranih oči zelo primerna za rejo v visokogorskih planinah. Planinska paša mlečne živine in skupna dnevna predelava mleka priča o živosti planšarstva na Krstenici.

Planina Krstenica leži na jugozahodnem obrobju osrednjega dela Julijskih Alp okoli Triglava, na jugovzhodnem koncu dolgega grebena Krsteniškega, Jezerskega in Prevalskega Stoga, ki se prek Škednjevca nadaljuje v Hribarice, kamniti blodnjak med Dolino Triglavskih jezer in Triglavom. S 1670 m nadmorske višine je Krstenica druga najvišje ležeča še delujoča planina (za Velim poljem) v Julijskih Alpah. Lega na stičišču dveh gospodarskih pasov, gozdnega in golega visokogorskega, omogoča gospodarsko izrabo obeh. Planina obsega planinsko naselje, sirarno, stanove in hleve ter pašnike, razložene po okoliških pobočjih in dolih. Glavni in osrednji objekt je sirarna, zgrajena po načrtih arhitekta Alfonza Pirca v 30. letih 20. stoletja. Takrat se je krsteniško planinsko naselje ustalilo na današnjem mestu. Krstenica je ena izmed redkih bohinskih planin, kjer se je predelava mleka ohranila v večjem obsegu, ne zgolj za potrebe mimoidočih obiskovalcev. Ima skupno organizacijo, ki izhaja iz (pol)pretekle združne in srenjske ureditve paše in sirarjenja.

Dediščina planinske paše se prenaša na več ravneh. Prva in najpomembnejša je ohranjanje poletne paše in predelave mleka na Krstenici in v nekaterih nižjih senožetnih planinah, ki neposredno in posredno vključuje številne člane Agrarne skupnosti Bohinjska Češnjica, Jereka, Podjelje in Koprivnik, imetnike servitutnih pravic, lastnike goveda in njihove družine.

Pomembna je tudi skrb krsteniške *majerce* Cilke Mlakar za neposredno seznanjanje otrok lastnikov živine s planinsko pašo. Po nepisanem pravilu morajo ti del počitnic preživeti v planini in pomagati pri odgonu in prigonu živine, molži in sirarskih opravilih. Večina jih je že vajenih rokovanja z živino v dolini, v planini pa se priučijo sirarskih opravil.

Cilka Mlakar seznanja s planšarsko kulturo tudi mimoidoče obiskovalce planin, turiste, planince in lovce.

O življenju in delu v planini Krstenica je bilo objavljenih več poljudnih in strokovnih prispevkov v časopisih, revijah in na svetovnem spletu. Cilka Mlakar je nastopila v več televizijskih oddajah.

Dediščina planšarstva v Bohinju je nazorno predstavljena v Planšarskem muzeju v Stari Fužini (enota Gorenjskega muzeja Kranj). Kmetijska pospeševalna služba za sirarje v planinah pripravlja sirarske tečaje v Biotehničnem centru v Strahinju pri Kranju in v planinah Praprotnica in Vogel.

Za ohranjanje stopenjske pašne živinoreje v prihodnosti je poglavitno zainteresirano in primerno usposobljeno osebje. V preteklosti so v planinah *majarile* dekleta in (nekoliko manj) fantje do poroke, samske tete in strici, ki so ostali pri hiši, pri večjih kmetijah tudi hlapci in dekleta, ali pa starejši, ki so posestvo izročili mladim. Siraril pa je redno zaposlen združni sirar, ki je poleti delal v planini, pozimi pa v vaški sirarni. Industrializacija, deagrarizacija in terciarizacija družbe, spremembe v sestavi in organizaciji družine, gospodinjstva in kmetij ter druge družbene in gospodarske spremembe v drugi polovici 20. stoletja, so povzročili, da ni ljudi, primernih in zainteresiranih za delo v planini. Prav zato je neprecenljiva vloga dolgoletne krsteniške majerice Cilke Mlakar, ki skrbi za urejanje in potek življenja in dela v planini in posreduje znanje o ravnanju z živino in o sirarstvu mlajšim bohinskim kmetom. Prav zaradi vključevanja najmlajših se zdi prihodnost Krstenice trdnejša v primerjavi z s planinami, kjer *majarijo* zgolj starejši.

Visokogorska planina Krstenica je ena izmed redkih bohinskih planin, v kateri sta se zaradi prizadevanja posameznikov in Agrarne skupnosti Bohinjska Češnjica, Jereka, Podjelje in Koprivnik, navkljub spremenjenim družbenim in gospodarskim okoliščinam, ohranili stopenjska visokogorska paša živine in predelava mleka v združni obliki, torej s skupno skrbjo za živino in predelavo mleka.

Obstoj krsteniške visokogorske paše ima velik pomen za ohranjanje gospodarskega znanja o kolobarjenju paše in košnje po vaških, senožetnih, nižjegorskih in visokogorskih pašnikih in travnikih ter za ohranjanje znanja izdelave sira (vrste trapist, ementaler, mohant), masla, pinjenca in skute. Izreden pomen ima visokogorska paša tudi za ohranjanje kulturne krajine v Triglavskem narodnem parku. Prav zaradi te se posamični rejci odločajo za avtohtono bohinjsko ciko. Življenje in delo v planini Krstenica povečujeta sonaravno turistično ponudbo v Bohinju in širšem alpskem prostoru.

Priloge

Bibliografija

Cevc, Tone (1992): *Bohinj in njegove planine*. Radovljica: Didakta.

Cevc, Tone (ur.) (1995): *Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah: Zbornik razprav*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Knific, Vladimir (1987): Planina Zajamniki. V: Dežman, Jože: *Bohinjski zbornik*, Radovljica: Skupščina občine, 100–105.

Ledinek Lozej, Špela (2002): pričevanja o nekdanji ureditvi in življenju v planini Krstenica. *Traditiones* 31/1: 69–90.

Melik, Anton (1950): *Planine v Julijskih Alpah*. Ljubljana: SAZU.

Novak, Anka (1987): Planinsko sirarstvo. V: Dežman, Jože: *Bohinjski zbornik*, Radovljica: Skupščina občine, 73–85.

Novak, Anka (1989): Življenje in delo planšarjev v bohinjskih gorah. *Glasnik SED* 29: 121–150.

Novak, Vilko (1955): Odkup in ureditev služnostnih pravic v Bohinju. V: *Zbornik Filozofske fakultete* 2, Ljubljana: Univerzitetna založba, 259–315.

Filmografija

Planšarstvo v Bohinju. Dopisna delavska univerza Založba Univerzum, 1979. Strokovno vodstvo Anka Novak, kamera Janez Stare, režija Naško Križnar, 16 mm, 182 m.